

про okazіональне сприйняття кольору, з увагою до описуваної ситуації, специфіки тих об'єктів, предметів або явищ, атрибуція яких відтворюється автором у відповідному контексті: **Білий місяць, чорним перевитий**, *Хмари за вікном у небі в'ються* [МР, с. 240]. *...сини Із Чехії й Словаки синами Боролися проти тупої сили, Що хтіла Прагу золоту залить Німою ніччю й крові чорнотою* [МР, с. 160]. *Вратопродавці з білими руками І з чорними серцями — ось вони* [МР, с. 269]. **Хто серця чистого добро Злобою чорною поборе?**... *Так і ти, поете, слухай Голоси і лживі й праві, Темний гріх і світлий сміх* [МР, с. 41]. *Марина, переживши ту пригоду, Де ніч ясна змінилась чорним днем* [МР, с. 312]. *Ти стоїш передо мною В темних образах і світлих, Україно...* [МР, с. 139]. *Таких, як ти, кипучі мільони Ідуть, щоб світ востаннє розколоть На так і ні, на біле і червоне* [МР, с. 43]. *Перша шпага – жовтий промінь, Друга шпага – сірий дощ* [МР, с. 93]. У таких антитектичних конструкціях автор часто підсилює протиставлення, зреалізоване у використанні загальновідомих антонімічних пар, зокрема "так / ні", "перший / другий" та ін.

Отже, проведений лінгвостилістичний аналіз функціональних домінант кольороназв М. Рильського в контексті семіотики культури засвідчив тяжіння поета до створення індивідуально-авторських мовних образів (зі значним впливом народно-пісенного джерела), зафіксованих у різних конструкціях, зокрема епітетах, метафорах, перифразах, градаціях та ін., позначених okazіональною природою. В першу чергу, це пов'язується з особливою інтерпретацією кольору, його семантики як результату процесу когніції, що в сукупності дозволяє говорити про специфіку вербалізації авторської мовної свідомості як складової частини мовної особистості митця слова.

МР – Рильський М. Вибрані твори / Максим Рильський. – К. : Дніпро, 1977. – 350 с.

Шулінова Л.В., к. філол. н.

НАЗВИ КОЛЬОРІВ ЯК ЗНАКИ ВІДОБРАЖЕННЯ: ІДЮСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто підстави та доцільність аналізу кольороназв за подібністю в ідіостилістичних дослідженнях.

Ключові слова: кольороназви, ідіостиль, мовна картина світу.

The article deals with the reasons and expedience of colour names according to similarity patterns in idiostylistic studies.

Key words: names of colours, individual style, languages pattern of the world.

В статъе рассмотрены мотивация и целесообразность анализа цветоименований по сходству в идиостилистических исследованиях.

Ключевые слова: цветоименования, идиостиль, языковая картина мира.

Однією з основних функцій мови є передача інформації, яка накопичується в процесі сенсорного сприйняття органами чуття навколишнього світу, тобто інформації зорової, слухової, смакової тощо. Відомо, що близько 90% інформації про світ людина отримує через зорові відчуття та живе споглядання [12, с. 53]. Здатність людини розрізняти кольори вирізняє її з-поміж більшості живих істот, і тому вельми переконливим видається твердження про те, що колір можна розглядати як аналог світовідчуття [10, с. 16].

Людське око, як вже зазначалося, здатне сприймати й розрізняти численну кількість кольорів, їх відтінків та комбінацій, тому виникає потреба у виявленні способів виділення та формування системи кольорових номінацій. Даючи назву кольоровідчуттю, "людина закріплює за допомогою слів загальні ознаки речей, які вона нагромаджує в процесі свого спілкування із зовнішнім світом" [3, с. 307].

Сприймаючи світ, людина відтворює його вербальними засобами, власне, *відображає*, не копіює, адже "мова не віддзеркалює дійсність, а відображає її знаковим способом" [12, с. 6]. Отже, кольоронайменування, як і будь-яке слово, є знаком, "тому що виражає концепт (червоний на противагу синьому, сірому і т.д.) і вказує на денотат" [15, с. 109].

На одночасну тотожність і відмінність у відношеннях знака до позначуваного об'єкта звертав увагу Р. Якобсон [16, с. 170], наголошуючи на відображенні цих відношень у поетичній символіці.

Колоративна лексика є елементом мовної картини світу. Якщо картину світу будемо розуміти, як вторинне існування об'єктивного світу, закріплене й реалізоване у своєрідній матеріальній формі, якою є мова [9, с. 15], то під мовною картиною світу – відображення засобами мови навколишньої дійсності відповідно до індивідуальних особливостей, колективного досвіду, національних традицій, здобутків цивілізації; причому в різних мовах мовні картини світу можуть варіюватися [12, с. 6]. Наголосимо на тому, що мова бере безпосередню участь у деяких процесах, пов'язаних із картиною світу. Так, зокрема, в "надрах мови формується мовна картина світу, один із найглибінніших шарів картини світу в людини" й "сама мова виражає та експлікує інші картини світу людини, які через посередництво спеціальної лексики входять у мову, привносячи в неї риси людини, її культури" [12, с. 11].

Саме на системі слів-кольоронайменувань можна дослідити як особливості національні, так й індивідуальні, тому що фантазія й почуття викликають індивідуальні образи, в яких відбивається індивідуальний характер народу, і в цьому випадку, як властивість усіх індивідуальних явищ, різноманітність форм для відображення одного змісту може бути безмежною [5], що є особливо важливим для ідіостилістичного дослідження.

У сучасній лінгвістиці актуальним є дослідження індивідуальної мовної картини світу, особливо мовної картини світу письменника, яка є комплексом багатьох чинників культурно-історичних, суспільно-політичних, індивідуально-психологічних, художньо-виражальних, зумовлених традицією, тематикою тощо.

Відомо, що серед засобів передачі чуттєвого сприйняття і відтворення світу найбільш розвинене чітко структуроване семантичне поле кольороназв, яке відіграє важливу роль в естетичному сприйнятті. Для аналізу слів-кольороназв розроблені різноманітні класифікації. Наведемо ті з них, які стали базою для формування нашої класифікації у дослідженні колоративної лексики в аспекті ідіостилістичного дослідження.

За фізичними параметрами (Л. Миронова): 1) хроматичні (всі спектральні та інші природні кольори); 2) ахроматичні (білий, чорний, усі сірі) [10].

За словотвірною структурою (О. Дзівак): 1) прості (червоний, жовтий, зелений, синій, сірий і под.); 2) складні: а) двочленні (біло-

рожевий, світло-зелений, мутно-сірий тощо); б) тричленні (синьо-зелено-білий і под.) [6].

За частотністю вживання (В. Москович): 1) найбільш частотні слова (синій, зелений, жовтий, червоний, сірий, білий, чорний); 2) слова середньої частотності (рожевий, рудий, блакитний, сивий); 3) рідковживані слова (коричневий, фіолетовий, багровий, пурпурний, ліловий, вороний, гнідий, буряковий) [11].

За структурно-семантичними типами всі назви кольорів А. Кириченко поділяє на два найбільш загальні типи: 1) назви, що означають конкретну колірну якість (синій, білий, синюватий, пошковий, рожевий, сталевий тощо); 2) назви, що характеризують кольоровість предмета, не вказуючи на конкретний характер забарвлення (пістрявий, строкатий, барвистий, рябий, смугастий та ін.) [8, с. 130].

За вмотивованістю значення (А. Кириченко, О. Дзівак): 1) слова, що означають колір безпосередньо, лексичним змістом своєї основи (невмотивовані) (білий, рудий, жовтий, рум'яний, сірий, русий, сивий, сизий, червоний, зелений та ін.); 2) слова, колірною якістю в яких виражена опосередковано (вмотивовані) (бузковий, буряковий, вишневий, волошковий тощо) [8; 6].

За подібністю (в історичному аспекті – Н. Бахіліна): 1) група білого кольору (білий, броний, сніжний, срібний); 2) група чорного кольору (чорний, мурий, вороний); 3) група червоного кольору (червлений, чермний, багрянний, красний, рудий, оброшений, багровий, вишневий, малиновий, маковий, мідяний, кривавий, рум'яний, рожевий, пурпурний, бордо та ін.); 4) група синього кольору (синій, голубий, зекрий, сизий, волошковий, блакитний, лазуровий); 5) група жовтого кольору (жовтий, половий, лимонний, солом'яний, пісочний); 6) група зеленого кольору (зелений, осиковий, кропив'яний); 7) група сірого кольору (сірий, бусий, попелястий, димчастий, мишачий, гвоздичний, дикий); 8) група коричневого кольору (смаглий, смуглий, бурий, коричний, коричневий, гнідий, карий); 9) група оранжевого кольору (рудожовтий, жаркий, помаранцевий, оранжевий, вогненний, апельсиновий); 10) група фіолетового кольору (фіолетовий, ліловий, бузковий) [2].

За подібністю (у психолінгвістичному аспекті – Р. Фрумкіна): 1) "червоні" (буряковий, вишневий, бордовий, малиновий, багрянний, пурпуровий, гранатовий, рубіновий, червоний, кривавий, томатний,

кораловий, рожевий тощо); 2) "оранжеві" (вогненний, горобиний, морквяний, рудий, теракотовий, апельсиновий, оранжевий, іржавий, мідяний, бронзовий); 3) "жовті" (вохряний, персиковий, медовий, золотистий, бурштиновий, пісочний, солом'яний, жовтий, лимонний, канарковий); 4) "зелені" (гірчичний, тютюновий, оливковий, хакі, гороховий, болотяний, салатний, зелений, малахітовий, смарагдовий); 5) "сині" (бірюзовий, аквамариний, лазуровий, небесний, голубий, синій, волошковий, сапфіровий, електрик, ультрамариний, кобальтовий, індиговий); 6) "фіолетові" (аметистовий, сливовий, бузковий, фіолетовий, ліловий); 7) "сірі" (попелястий, сірий, сталевий, свинцевий, мишачий, маренго; підгрупа "чорних": грифельний, чорний, антрацитний); 8) "білі" (білий, молочний, білесий, перлистий, перламутровий); 9) "коричневі" (кавовий, шоколадний, коричневий, каштановий, бурий); 10) "кремові" (вершковий, кольору слонов'ячої кістки, тілесний, кремовий, опаловий, бежевий, кольору кави з молоком); 11) проміжні "червоні" (вогненний, горобиний, морквяний, цегляний); 12) проміжні "жовті" (апельсиновий, оранжевий, рудий, іржавий, мідяний, бронзовий); 13) проміжні "зелені" (кольору морської хвилі); 14) проміжні "сині" (сизий, кольору морської хвилі); 15) проміжні "сірі" (сріблястий, сизий); 16) проміжні "білі" (сріблястий, вершковий, кольору слонов'ячої кістки, тілесний, кремовий, опаловий, палевий); 17) проміжні "коричневі" (бежевий, кольору кави з молоком) [15].

Дослідниця Л. Пустовіт виділяє серед кольороназв два ряди слів: 1) слова першого порядку (ядро, основа лексико-семантичної групи) – білий, червоний, зелений, синій, сірий, чорний; 2) слова другого порядку – білявий, червонястий, кремовий, пурпуровий, калиновий, салатний, земляний і под. [7].

Наведені класифікації стали основою для вироблення нашої. Так, враховуючи фізичні властивості кольору (за довжиною хвилі променя та їх співвідносності: довгі, середні, короткі), вважаємо за необхідне розрізняти хроматичні й ахроматичні кольори. Другим важливим аспектом, на який пропонуємо зважати у дослідженні кольороназв у авторському художньому мовленні, є диференціація кольорів за подібністю.

Підставою для виділення груп за подібністю "червоні", "сірі", "зелені" тощо є наявність синонімічних кольоронайменувань у межах як хроматичних, так і ахроматичних кольорів. Проте є такі

кольоропозначення, котрі складно віднести до певного кольору через особливості індивідуального їх сприйняття та подібність фізичних характеристик, тому Р. Фрумкіна пропонує виділяти так звані "проміжні" кольори, які за певних умов (як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних) можуть бути віднесені до одного чи іншого "блоку".

Так, наприклад, *сивий* і *срібний* кольори можна розглядати як компоненти лексико-семантичної групи *білого* кольору або *сірого* кольору. У Словнику української мови вони визначені так: *сивий* – який утратив своє забарвлення, став білим, срібlistим (про волосся); який має сірувато-біле, темно-сіре й т.ін. забарвлення шерсті або пір'я (про тварин)); *сірий* із синюватим або голубуватим відтінком; сірувато-білий, білястий, білуватий [14, IX, с. 153-154]; *срібний* – кольором і блиском схожий на срібло; сивий, із сивизною [14, IX, с. 621]; *сріблястий* – кольором і блиском схожий на срібло; сірувато-білий, з блискучим відливом (про хутро, шерсть тварин); сивий, із сивизною [14, IX, с. 620]. Залежно від контексту та семантичної сполучуваності розглядатимемо *сивий* і *срібний* кольори в межах обох груп (*білих* і *сірих* кольорів); хоча результати психолінгвістичних досліджень виявили, що срібний більш тісно пов'язаний із сірим [15, с. 69].

На жаль, словники, зокрема і Словник української мови, часто не дають чіткого, вмотивованого визначення кольору. Наприклад, *ліловий* – колір бузку або фіалки; світло-фіолетовий [14, IV, с. 515]; *фіолетовий* – синій із червонуватим відтінком; темно-бузковий, фіалковий [14, X, с. 600]; *фіалковий* – кольору фіалки; фіолетовий [14, X, с. 582]; *фіалка* – трав'яниста рослина родини фіалкових із фіолетовими, рідше жовтими, білими або різноколірними квітами [14, X, с. 582]. Отже, очевидно, що визначення одного кольору через подібний часто призводить до нечіткої, невмотивованої диференціації кольоропозначень. Тому, на нашу думку, важливими є результати психолінгвістичних експериментів, які дають підстави для більш аргументованого поділу кольорів на групи за подібністю.

Сизий колір Н. Бахіліна відносить до *синіх* [2, с. 37], Б. Грінченко – до *сірих* [13, с. 117-118]; Р. Фрумкіна – до "проміжних" [15, с. 54-55]; у Словнику української мови пропонується таке визначення: *сизий* – темно-сірий із синюватим полиском; сіро-голубий; який має синюватий відтінок (про шкіру

обличчя та його частин) [14, IX, с. 162]; О. Василевич на підставі психолінгвістичних експериментів доводить, що *сизий* – це колір легкого диму, димчастий, сірувато-блакитний [4, с. 109]. Саме визначення Василевича, на нашу думку, є найбільш вмотивованим і дає підстави віднести *сизий* колір до групи *сірих* кольорів.

Незважаючи на те, що мармур і крем можуть бути різнобарвними, у нашій свідомості з назвою кольору *мармуровий* пов'язане уявлення про білий [8, с. 135], а з назвою кольору *кремовий* – блідо-жовтий [14, IV, с. 334] колір, що дає підстави розглядати їх у межах відповідних кольороназв.

Орієнтуючись на визначення, наведені у Словнику української мови, та результати психолінгвістичних досліджень Р. Фрумкіної [15, с. 65-66] *мідяний* і *рудий* розглядаємо в групі *жовтогарячих* кольорів (*мідяний* – кольору міді; червоно-жовтий [14, I, с. 725]; *рудий* – червоно-жовтий [14, VIII, с. 895]; *жовтогарячий* – жовтий з червонуватим відтінком; який має колір апельсина, моркви, оранжевий [14, II, с. 54]).

Слова типу *світлий*, *барвистий*, *тьмяний*, *блискучий*, *ясний* та подібні не вважаємо кольороназвами, хоча їх семантика й перетинається зі значенням кольору. Ці слова вказують на наявність чи відсутність забарвлення, його інтенсивність, насиченість, яскравість, але не виражають власне кольоровість предметів, явищ (пор. А. Кириченко [8, с. 130], Л. Пустовіт [7, с. 10] відносять їх до назв кольорів; Р. Фрумкіна [15, с. 21] не вважає дані слова кольороназвами).

Прикметник *смуглий* відносимо до кольоронайменувань, "він називає колір, який можна визначити; це більш або менш інтенсивний коричневий відтінок шкіри" [2, с. 215, 217].

Процес горіння відображено у строкатому кольорообразі, що складається з різних тонів (*червоних*, *жовтих*, *сизих*, *синіх*), проте наявність червоних відтінків у поєднанні з високим ступенем яскравості саме червоного кольору "створюють сприятливі умови для можливості функціонування слів *вогненний* і *полум'яний* як синонімів кольоропозначень власне червоного тону" [1, с. 57].

Кольороназвами будемо вважати і словосполучення типу *барва мулу*, *колір слонової кістки*, *барва маку* тощо. Поетичному мовленню властиві порівняння, що містять кольорові асоціації: *білий, як сніг*; *чорні очі, мов у газелі*; *очі, мов барвінок*, *а коси, мов промінь*

сонця та ін. Вони також мають бути залучені для виявлення й дослідження особливостей кольорового відображення світу в художньому мовленні.

Як приклад наведемо застосування запропонованої класифікації для аналізу ідіостиллю Лесі Українки:

1. *Ахроматичні* кольори:

1) група *білих* кольорів (*алебастровий, білий, мармуровий, сивий, сніжний, молочний, срібний, опаловий, колір слонов'я кістки*);

2) група *сірих* кольорів (*сірий, сивий, сизий, попелястий, димчастий, срібний, барва мулу*);

3) група *чорних* кольорів (*чорний, агатовий, вороний*).

2. *Хроматичні* кольори:

1) група *червоних* кольорів (*багряний, бурячковий, вогненний, кармазиновий, кораловий, кривавий, пурпуровий, рожжевий, рум'яний., рубіновий, червоний, малиновий, красний, маку зів'ялого барва, крові барва*);

2) група *жовтих* кольорів (*жовтий, золотий, кремовий, половий, золота старого барва*);

3) група *жовтогарячих* кольорів (*жовтогарячий, рудий, мідяний*);

4) група *зелених* кольорів (*зелений, смарагдовий*);

5) група *синіх* кольорів (*синій, блакитний*);

6) група *коричневих* кольорів (*брунатний, бронзовий, карий, каштановий, смуглий, русий, барва кори*);

7) група *фіолетових* кольорів (*фіолетовий, фіалковий, ліловий*) [17, с. 10-11].

Зазначимо, що система кольороназв у мові є відкритою і тому здатна поповнюватися новими номінаціями, переважно асоціативними, формально вираженими комплексом лексем із компонентом "кольору ...", або із зазначенням предмета, якому властивий певний колір. Таке зіставлення сприйняття із забарвленням предметів та явищ є одним із прадавніх способів вираження зорових відчуттів, коли колір служив засобом комунікації між людьми, а також між людиною й богами. У цьому можна пересвідчитись, аналізуючи численні факти використання кольору в примітивних культурах, зібрані сучасною наукою. Так, наприклад, виявлено, що в аборигенів архіпелагу Бісмарка немає спеціальних назв для позначення кольору, але існує розгалужена система асоціативних

номінацій-порівнянь. Ці люди відрізняють і називають такі відтінки й різновиди **чорного** кольору: **коткот** – це блискучий чорний; **товоро** – чорний колір обвугленого горіха борошняного дерева; **лулуба** – чорне болото в хащах мангових дерев; **ден** – чорна фарба, отримана від згоряння смоли певного дерева; **утур** – колір обвугленого листа бетеля (рослина), змішаного з олією. Отже, наведені слова не є специфічними кольоронайменуваннями, вони позначають предмети, колір яких подібний до забарвлення предметів [10, с. 28].

У розвинених мовах наявне семантичне поле кольоропозначень, яке складається як із власне кольороназв, так і асоціативних, метафоричних, побудованих на складних взаємозв'язках назв предметів чи явищ з їх забарвленням і образом, що виникає в уяві носіїв певної мови, культури. Це явище, як правило, властиве кожній мові на певному етапі її історичного розвитку, адже хоча характер семантичного поля кольороназв визначається багатьма факторами (і лінгвальними, й екстралінгвальними в їх нерозривній єдності), провідним є реальна дійсність, тому що "спосіб передачі в мові тих чи інших явищ навколишнього світу в значній мірі визначається комплексом умов реальної дійсності, в якій здійснюється практика даного мовного колективу" [11, с. 187]. За допомогою мови здобуті та засвоєні й апробовані окремими індивідами знання перетворюються на колективний досвід, який відображається в національній картині світу.

1. Алимбиева Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы : На материале прилагательных-цветообозначений русского языка / Алимбиева Р.В. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1966. – 177 с.

2. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке / Бахилина Н.Б. – М. : Наука, 1975. – 290 с.

3. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства / Булаховський Л.А. – К. : Рад. школа, 1959. – 307 с.

4. Василевич А.П. Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте: На материале цветообозначений в языках разных систем / Василевич А.П. / Отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Наука, 1987. – 140 с.

5. Гумбольдт В. фон О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода // Избранные труды по языкознанию / Гумбольдт В. фон. – М. : Прогресс, 1984. – С. 37-297.

6. Дзівак О.М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові / Дзівак О.М. // Мовознавство. – 1975. – №3. – С. 25-31.